

PATRYK GOŁUBCÓW

 <https://orcid.org/0000-0002-7963-3737>

Wyższa Szkoła Prawa, Wrocław

e-mail: jewipat83@gmail.com

WOLNOŚĆ RELIGIJNA W POLSKIEJ KONSTYTUCJI Z 2 KWIETNIA 1997 r.

Abstrakt: Wolność religijna, określona przez polską ustawę zasadniczą z 1997 r. mianem „wolności sumienia religii”, to jedno z podstawowych praw człowieka i obywatela. Wyrazem tego faktu są zapisy Konstytucji RP w tym względzie, a szczególnie art. 25 i 53. Choć wspomniana wolność przynależy do podstawowych praw obywatelskich, to jednak ustawa zasadnicza przewiduje i precyzyjnie określa okoliczności, w których można zastosować możliwość jej ograniczenia. Dokonując odniesień do zapisów polskich konstytucji z okresu II Rzeczypospolitej, podjęto próbę podkreślenia precyzji zapisów obecnie obowiązującej ustawy zasadniczej. Realizacja wolności sumienia i religii w jej publicznym wymiarze odbywa się na gruncie polskim za pośrednictwem kościołów i innych związków wyznaniowych.

Słowa kluczowe: wolność religijna, Konstytucja, kościół, związek wyznaniowy, prawa człowieka, obywatel, państwo.

Abstract: Religious freedom, defined by the Polish Constitution of 1977 as ‘freedom of religious conscience’, is one of the fundamental and civil rights. An expression of this fact is the provisions of the Polish Constitution in this regard, in particular Art. 25 and Art. 53 of the Polish Constitution. Although

PATRYK GOŁUBCÓW – dr nauk społecznych w zakresie nauk o polityce Wydziału Nauk Społecznych Papieskiego Uniwersytetu św. Tomasza z Akwinu (Angelicum); nostryfikacja dyplomu doktorskiego na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w 2018 r.; absolwent Podyplomowych Studiów Menedżerskich w zakresie Zarządzania na Kolegium Zarządzania i Finansów Szkoły Głównej Handlowej; w latach 2014–2019 dyrektor Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wydawnictwa TUM i Drukarni Tumskiej; w latach 2019–2021 wicedyrektor Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu; od 2019 r. wykładowca Wyższej Szkoły Prawa (nauka o państwie i administracji publicznej, doktryny polityczno-prawne, prawo wyznaniowe).

the mentioned freedom belongs to fundamental civil rights, the basic law nevertheless provides for and precisely defines the circumstances in which the possibility of limiting it may be applied. By making references to the provisions of Polish constitutions from the period of the Second Polish Republic, an attempt was made to emphasize the precision of the provisions of the currently binding constitution. The implementation of the freedom of conscience and religion in its public dimension takes place in Poland through churches and other religious associations.

Key words: religious freedom, constitution, church, religious association, human rights, citizen, country.

Wolność sumienia i religii, o której mowa jest w art. 53 polskiej Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r., jest jednym z podstawowych praw człowieka i obywatela. Oznacza ona swobodę w zakresie wyznawania religii, kształtowania własnego światopoglądu w oparciu o uznawaną przez siebie hierarchię wartości, jej praktykowania poprzez sprawowanie kultu, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i wspólnotowym, a także możliwość posiadania świątyń i innych miejsc kultu i korzystania z posług religijnych, wskazanych w ustawie zasadniczej i obowiązujących ustawach¹. Warto podkreślić, że tematyka związana z zagadnieniem wolności sumienia i religii, określanym również mianem wolności religijnej, jawi się jako szczególnie aktualna i warta uwagi ze względu na dynamikę ideologicznych procesów we współczesnym świecie ze szczególnym uwzględnieniem nurtów sekularyzacyjnych, a także z powodu przejawów braku religijnej tolerancji czy wręcz dyskryminacji na tle wyznaniowym w przestrzeni publicznej w wielu krajach.

Należy zauważyć, że zagwarantowanie wolności sumienia i religii, a tym samym zapewnienie prawa do wolności religijnej obywatelom danego państwa, bezsprzecznie przynależy do kanonów demokratycznych i znajduje swoje odzwierciedlenie nie tylko na płaszczyźnie prawa krajowego, lecz także międzynarodowego². Można zatem stwierdzić, że zapisy odnoszące

¹ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013, s. 21–22; J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000, s. 137; zob. H. Misztal, *Wolność religijna*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. tenże, Lublin 2000, s. 206–209.

² A. Banaszkiewicz, *Wolność wyznania i zakaz dyskryminacji z przyczyn religijnych w wiążących Polskę wielostronnych umowach międzynarodowych*, w: *Kościół i związki wyznaniowe w stosunkach międzynarodowych*, red. T. Dębowski, Wrocław 2003, s. 25; J.H. Hallowell, *Moralne podstawy demokracji*, Warszawa 1993, s. 33–39; K. Orzeszyna, *Podstawy relacji między państwem a kościołami*, Lublin 2007, s. 51–58.

się do możliwości realizacji wolności sumienia i religii, jakie znalazły się w Konstytucji RP z 1997 r. nie są jedynie wyrazem „dobrej woli” autorów ustawy zasadniczej, ale konsekwencją długiego procesu ewolucji społecznej świadomości w tym zakresie i jego wyrażeniu w postaci skonkretyzowanych norm prawnych, obowiązujących na terytorium Rzeczypospolitej³.

Mówiąc o ewolucji pojęcia wolności religijnej w jej historyczno-prawnym aspekcie, należy podkreślić, iż jest ona jednym z najstarszych wolności i praw człowieka, o których od stuleci wspomina refleksja filozoficzna i twórczość literacka, nie tylko w europejskim, lecz także globalnym obszarze kulturowym. W średniowieczu powszechnie uważano, że o kondycji sumienia jednostki decydują uwarunkowania religijne, a zatem jako zasadne jawi się przekonanie, że religia determinowała sumienie człowieka i była względem niego pierwotna. Niemiecki prawnik, a zarazem przedstawiciel pozytywizmu prawniczego, odnoszący się w swoich poglądach na temat państwa i prawa do szeroko rozumianych czynników kulturowych, Georg Jellinek (1851–1911) twierdził, że uznawane współcześnie za uniwersalne prawa człowieka mają swoje źródła w idei wolności sumienia i religii jako jednego z najstarszych praw i wolności obywatelskich⁴.

Warto podkreślić, że kwestia wolności sumienia i religii (synonimy: wolność religii, wolność religijna, wolność myśli i przekonań, wolność wierzeń, wolność kultu)⁵ jako jedna z najstarszych wolności obywatelskich, znajdowała swoje prawne umocowanie w takich aktach normatywnych, jak: Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki z 1787 r.⁶, Konstytucja 3 maja z 1791 r. (najstarsze konstytucje pisane na świecie; warto wspomnieć, że w zapisach tej ostatniej znajdowały się odpowiednie postanowienia, traktujące o konieczności zapewnienia przez państwo polskie „pokoju w wierze i opiekę rządową” dla „wszelkich obrządków i religii w krajach polskich”⁷),

³ Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, s. 24–34; M. Kallas, *Historia ustroju Polski X–XX w.*, Warszawa 1999, s. 498–499.

⁴ Por. V. Serzhanova, E. Tuora-Schwierskott, *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, 40(2018), s. 304; zob. G. Campanini, *Democrazia e valori. Per un’etica della politica*, Roma 2007, s. 111–114.

⁵ M. Rynkowski, *Państwo i Kościół w Polsce*, w: *Państwo i Kościół w krajach Unii Europejskiej*, red. J. Boć, Wrocław 2007, s. 292; zob. M. Piechowiak, *Wolność religijna – aspekty filozoficzno-prawne*, „Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju”, 1994–1995, z. 3, s. 7–21.

⁶ Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, s. 30.

⁷ *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 r.*, red. J. Boć, Wrocław 1998, s. 103; cyt. za: Serzhanova, Tuora-Schwierskott, *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, s. 305; H. Misztal, *Stosunki wyznaniowe*

a także w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych z 10 grudnia 1948 r.⁸

Kwestia wolności wyznania i religii znalazła swoje miejsce w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. Z racji ograniczonych ram niniejszego opracowania skupiono się przede wszystkim na art. 53 ustawy zasadniczej, dedykowanej wprost wolności religijnej, a także poczyniono odniesienia do art. 25, w którym mowa jest o stosunku państwa do kościołów i innych związków wyznaniowych w ich zinstytucjonalizowanej formie. Należy jednak w tym kontekście podkreślić, że nie tylko wolność jako podstawowe prawo człowieka i obywatela, ale także szczególny jej rodzaj, jakim jest wspomniana wolność religijna, znajdują liczne odniesienia w polskiej Konstytucji z 1997 r., co ewidentnie świadczy o randze i aktualności zagadnienia, będącego przedmiotem niniejszego opracowania.

Potwierdzeniem faktu, iż kwestia wolności sumienia i religii jest jednym z fundamentalnych praw człowieka na gruncie polskiego prawodawstwa, jest zapis pierwszego punktu art. 53 Konstytucji, zgodnie z którym „każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii”. Wyżej przytoczone stwierdzenie dobitnie świadczy, że rolą państwa i wszystkich podległych mu instytucji jest troska o swobodę wyznawania religii, a także, o ile nie zachodzi sprzeczność z obowiązującymi przepisami prawa, możliwość kierowania się wskazaniem własnego sumienia przez każdego pełnoprawnego obywatela Rzeczypospolitej. We wspomnianym zapisie nie ma mowy o jakiegokolwiek ewentualności czy warunkowości w tym względzie, jest natomiast wskazanie, że jednym z zadań państwa jest „zapewnienie” (wolności sumienia i religii), a zatem stworzenie takich mechanizmów prawnych, które dawałyby gwarancję rozwoju w kontekście wyznawanej religii czy możliwości postępowania, szczególnie w sferze moralnej, zgodnie z nakazami własnego sumienia, bez jakiegokolwiek ingerencji zewnętrznej w tym względzie, o ile podejmowane przez obywatela przedsięwzięcia nie kłócą się z obowiązującym na terenie Rzeczypospolitej prawem⁹.

w *I Rzeczypospolitej*, w: *Prawo wyznaniowe*, s. 73; A. Mezglewski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, s. 25; Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, s. 32.

⁸ Por. Serzhanowa, Tuora-Schwierskott, *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, s. 304–305; Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, s. 47; zob. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (10 grudnia 1948 r.)*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. W. Uruszczak, Kraków 1997, s. 45–47.

⁹ Por. B. Banaszak, *Komentarz do art. 53, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 290; Mezglewski, *Prawo wyznaniowe*, s. 50–51; Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, s. 40.

Warto zauważyć, że ustawa zasadnicza nie ogranicza się jedynie do ogólnikowego zapewnienia obywatelom wolności w zakresie sumienia i wyznawanej religii. W kolejnym punkcie art. 53 Konstytucji mowa jest o obszarach, jakie wspomniana podstawowa wolność obywatelska obejmuje. Stanowią je: wolność zarówno wyznawania, jak i przyjmowania religii¹⁰. Wyżej wspomniany zapis jasno potwierdza, że religia nie ma jakichkolwiek namiastek determinizmu, a więc jej wyznawanie powinno odbywać się w całkowitej wolności, z zachowaniem pełnej autonomii obywatela w zakresie ewentualnej zmiany decyzji, co do wyznawanej religii. Religię można nie tylko wyznawać, lecz także przyjmować, co oznacza, że konfesyjna sfera życia każdego obywatela jest przedmiotem jedynie jego osobistej i wolnej decyzji. Możliwość zmiany konfesyjnej przynależności, jaka jest, zgodnie z koncepcją polskiej ustawy zasadniczej, jednym z podstawowych praw każdego polskiego obywatela, współgra na zasadzie pełnej kohabitacji z podstawowymi wytycznymi propagowanymi współcześnie założeniami religijnej tolerancji, zwłaszcza, a może przede wszystkim, w państwach demokratycznych¹¹. Istotnym kryterium doboru wyznawanej religii przez obywatela jest, zgodnie z zapisem Konstytucji, jego własny wybór. Oznacza to, że żaden podmiot zewnętrzny nie ma prawa ingerencji w wyżej wymienionej kwestii. Mówiąc o podmiocie zewnętrznym, należy wspomnieć zarówno instytucję państwa i podległe jej instytucje, tudzież organy administracyjne, jak i inne podmioty życia społecznego, w tym członków rodziny. Należy zaznaczyć, że wyjątek stanowi w tym kontekście sytuacja osób, które nie ukończyły 18 roku życia. W ich przypadku instancją decyzyjną w zakresie nie tyle wyznawanej religii, gdyż ona każdorazowo odbywa się na płaszczyźnie wewnętrznej, faktycznie nieweryfikowalnej za pomocą przepisów prawa, co bardziej na płaszczyźnie instytucjonalnej przynależności, są rodzice lub prawni opiekunowie (art. 53, punkt 2 Konstytucji RP z 1997 r.).

Poza możliwością wyznawania religii i jej uzewnętrzniania, ustawodawca wspomina ponadto o prawie do jej uzewnętrzniania, tak w indywidualnym, jak i kolektywnym wymiarze. Chodzi o prywatny i publiczny wymiar wyznawania i przyjmowania religii. Wspominany zapis Konstytucji jasno

¹⁰ Zob. Serzchanova, Tuora-Schwierskott, *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, s. 308.

¹¹ Campanini, *Democrazia e valori*, s. 71–75; Y.R. Simon, *Filozofia rządu demokratycznego*, Kraków 1993, s. 219–223.

sygnalizuje, iż wyznawanie religii nie sprowadza się jedynie do sfery prywatnej obywatela, ale może mieć ono również charakter publiczny (art. 53, punkt 2 Konstytucji RP). Możliwość publicznego wyznawania religii zakłada zaangażowanie w tym względzie kompetentnych instytucji państwa. Fakt ten potwierdza, iż wyznawanie religii jest integralnym elementem ludzkiego życia i potencjalnym kierunkiem rozwoju człowieka, skoro stanowić powinno ono, w świetle polskiej ustawy zasadniczej, przedmiot troski instytucji państwa. Gdyby miało ono jedynie wymiar prywatny, nie zostałyby uwzględnione w sposób bezpośredni w najważniejszym źródle prawa na gruncie polskim, jakim jest Konstytucja Rzeczypospolitej z 2 kwietnia 1997 r.

Mówiąc o możliwości uzewnętrzniania własnej religii, która została ujęta w art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej z 1997 r., należy wspomnieć, że ustawa zasadnicza wymienia konkretne jej formy, a mianowicie: uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Sam fakt doprecyzowania form uzewnętrzniania religii w świetle obowiązującej w Polsce obecnie Konstytucji świadczy o trosce prawodawcy o zapewnienie możliwości realizacji tak fundamentalnego prawa, jakim jest wolność sumienia i religii we wszystkich jej praktycznych zastosowaniach (art. 53, punkt 2 Konstytucji RP).

Warto w tym kontekście wspomnieć, że wspomnianej szczegółowości zabrakło, zarówno w Konstytucji marcowej z 1921 r., jak również w Konstytucji kwietniowej z 1935 r., nie mówiąc już o ustawie zasadniczej z lipca 1952 r., której autorami byli decydenci komunistycznego reżimu.

Jeśli chodzi o postanowienia polskiej Konstytucji z 17 marca 1921 r., to należy zauważyć, że zawarte one były w siedmiu artykułach. Gwarantowały one wolność sumienia i wyznania każdemu obywatelowi Rzeczypospolitej, jednocześnie zakazując stosowania jakiegokolwiek przymusu w kontekście uczestniczenia w czynnościach i obrzędach religijnych. Swoistego rodzaju istotną rozbieżnością z zapisami Konstytucji z 1997 r. było wskazanie w ustawie zasadniczej z 1921 r. wyznania rzymsko-katolickiego jako zajmujące w Polsce „[...] naczelną stanowisko wśród równouprawnionych wyznań”, jako „będące religią przeważającą większości narodu [...]”. Trzeba podkreślić, że wspomniany wyżej zapis o uprzywilejowanej pozycji Kościoła katolickiego na gruncie polskiego prawodawstwa stanowił bezdyskusyjnie mniej liberalne rozwiązanie w stosunku do innych kościołów i związków wyznaniowych, niż nie tylko aktualna ustawa zasadnicza z 1997 r. lecz także Konstytucja 3 maja z 1791 r. Mówiąc o Konstytucji marcowej, warto dodać, że uwzględniała ona także możliwość ograniczenia stosowania re-

ligijnej wolności w sytuacjach, kiedy fakt ten sprzeciwiałby się porządkowi publicznemu lub obyczajności publicznej¹².

Nawiązując do uchwalonej w 1935 r. polskiej Konstytucji, zwanej kwietniową, należy zwrócić uwagę, że kwestie związane z wolnością sumienia i religii zostały w jej zapisach potraktowane bardzo ogólnikowo i pobieżnie, co ograniczało się do stwierdzenia, że „[...] państwo zapewnia obywatelom możliwość rozwoju ich wartości osobistych oraz wolność sumienia, słowa i zrzeczeń”¹³. Jeszcze bardziej zdawkowo zagadnienie związane z wolnością religijną zostało wspomniane w Konstytucji lipcowej z 1952 r., co można tłumaczyć antywyznaniową z założenia polityką komunistycznych władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. We wspomnianej ustawie zasadniczej znalazły się jedynie lakoniczne zapisy o rozdziale Kościoła od państwa, a także o wolności sumienia i wyznania, przysługującej, przynajmniej w teorii, wszystkim obywatelom, jak również o zakazie stosowania przymusu do uczestniczenia w obrzędach czy jakichkolwiek czynnościach religijnych¹⁴.

Mówiąc o uzewnętrznianiu religii jako jednym z podstawowych praw obywatelskich obowiązujących na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, należy zauważyć, że wskazanie w ustawie zasadniczej konkretnych jej form czy przejawów akcentuje w sposób ewidentny możliwość publicznego sprawowania kultu. Poza praktykowaniem, modlitwą oraz uczestniczeniem w obrzędach punkt 2 art. 53 Konstytucji z 1997 r. mówi także o prawie do nauczania religii. Wspomniane nauczanie religii nie jest utożsamiane jedynie z katechizacją, a więc nauczaniem religii w szkołach, lecz także uwzględnia ono szeroko rozumiany proces ewangelizacji, a więc dzielenia się pochodzącymi z ksiąg Pisma Świętego treściami także na innych płaszczyznach życia społecznego, tak w wymiarze indywidualnym, jak i wspólnotowym. Wyrażając zgodę na dzielenie się treściami religijnymi z otoczeniem, autorzy ustawy zasadniczej z 1997 r. w sposób ewidentny dopuszczają, przy zachowaniu neutralności światopoglądowej państwa polskiego, podejmowanie wszelkich działań, które miałyby na celu rozszerzanie oddziaływania religijnej hierarchii wartości zawartych w przekaznikach Objawienia, jakimi są Biblia i Tradycja Kościoła, na szersze grono

¹² Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, s. 113–117; Mezglewski, *Prawo wyznaniowe*, s. 27–28; A. Piekarski, *Wolność sumienia i wyznania w Polsce*, Warszawa 1979, s. 40.

¹³ Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, s. 117, zob. Kallas, *Historia ustroju Polski X–XX w.*, s. 349–356; Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, s. 32–34.

¹⁴ Zob. Piekarski, *Wolność sumienia i wyznania*, s. 51–76; Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, s. 35–36.

odbiorców. Konstytucja z 1997 r. gwarantuje w tym względzie prawo do posiadania materialnych narzędzi, którymi posługiwanie się może okazać się katalizatorem skuteczności działań, które teologia określa mianem „ewangelizacji”. Wspomnianymi narzędziami są świątynie i inne miejsca kultu, o których mówi punkt 2 art. 53 ustawy zasadniczej z 1997 r. Przywołując i konkretyzując materialne narzędzia w zakresie publicznego sprawowania kultu w postaci obiektów sakralnych (świątyń), a także „innych miejsc kultu”, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. jasno dowodzi, że wyznawana przez obywateli polskiego państwa religia posiada na tyle ważne znaczenie, iż uwzględnia ono dysponowanie innymi niż *stricte* duchowe narzędziami, jasno wskazując na możliwość albo prawo do korzystania z zaplecza materialnego, jakie stanowią stosowne obiekty lub ich substytuty, przeznaczone do realizacji wolności obywatelskiej, określonej mianem swobody do sprawowania kultu w sferze publicznej.

Niezwykle istotnym aspektem wolności religijnej w polskiej Konstytucji z 1997 r. jest prawo rodziców, tudzież prawnych opiekunów, do wychowania i nauczania własnych dzieci na płaszczyźnie moralnej i religijnej, o którym mówi punkt 3 art. 53 ustawy zasadniczej. Kryterium podejmowanych w tym zakresie działań przez prawnych opiekunów nieletnich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej są, zgodnie z zapisem Konstytucji, ich własne przekonania. Znamienne w tym względzie jest odniesienie do art. 48 ustawy zasadniczej, zgodnie z którym rodzicom przysługuje prawo do wychowania dzieci w zgodzie z ich własnymi przekonaniem. Obowiązkiem rodziców jest również uwzględnienie w procesie wychowawczym wolności sumienia i wyznania dzieci, jak również ich przekonania (art. 53, punkt 3 Konstytucji RP).

Kolejny punkt art. 53 ustawy zasadniczej mówi o prawie nauczania religii w szkołach, a więc w jednostkach oświatowych. Jedynym kryterium blokującym wspomniane uprawnienie jest możliwość naruszenia wolności sumienia i religii innych osób. Nauczanie zatem wyznawanej religii jest możliwe i uprawnione wówczas, gdy tego typu praktyka nie ogranicza prawa do wolności sumienia i religii innych osób (por. art. 53, punkt 4 Konstytucji RP). Wspomniany przepis polskiej Konstytucji zabezpiecza przed jakimikolwiek formami prozelityzmu, rozumianego jako próby narzucania innym własnego światopoglądu czy wyznawanej religii.

Należy wspomnieć, że ustawa zasadnicza przewiduje możliwość pojawienia się takich okoliczności, które pozwalałyby na ograniczanie wolności sumienia i religii. Są one precyzyjnie określone, eliminując tym samym dobrowolność władzy wykonawczej, jak również innych organów państwa

w tym względzie. Konstytucja wspomina we wspomnianym kontekście o konieczności „[...] ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób” (art. 53, punkt 5 Konstytucji RP). Trzeba jednocześnie zauważyć, że jedyną formą legislacyjną w zakresie ograniczenia wolności sumienia i religii na gruncie obowiązującego na terytorium Rzeczypospolitej prawodawstwa jest ustawa. Konstytucja nie przewiduje w swoich zapisach możliwości wspomnianych wyżej ograniczeń na drodze rozporządzenia odpowiedniego ministra. Warto również podkreślić, że ograniczenie omawianej wolności obywatelskiej może być zastosowane jedynie w odniesieniu do zewnętrznej sfery wyznawanej religii, a więc do jej praktykowania w przestrzeni publicznej, a nie w wymiarze indywidualnym.

Wymowny w kontekście wolności sumienia i religii jest punkt 6 art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej, który jasno stanowi: „Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych”. O ile pierwsza część przytoczonego zapisu ustawy zasadniczej stoi na straży braku zaangażowania ze strony państwa i jego instytucji po stronie jakiegokolwiek wyznania, a tym samym gwarantuje prawo do niewyznawania żadnej religii, o tyle jego druga część zabezpiecza prawo każdego obywatela Rzeczypospolitej do swobodnego spełniania praktyk religijnych w wymiarze indywidualnym oraz wspólnotowym, o ile nie zachodzą przesłanki temu przeciwne, wynikające z punkt 5 art. 53 Konstytucji RP oraz innych, odpowiednich zapisów ustawy zasadniczej. Przez określenie „nikt” (por. art. 53, punkt 6 Konstytucji RP) rozumie się zakaz stosowania jakichkolwiek form dyskryminacji w odniesieniu do wszystkich zamieszkujących terytorium państwa polskiego obywateli, z uwzględnieniem mniejszości na jakimkolwiek tle, w tym na tle religijnym, narodowościowym czy etnicznym, zgodnie z art. 32 Konstytucji (punkt 1: „Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne”; punkt 2: „Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”). Przez sformułowanie „jakakolwiek przyczyna” (art. 32, punkt 2) rozumie się także realizację wolności obywatelskiej na płaszczyźnie własnego światopoglądu czy wyznawanej religii lub braku jej wyznawania. Gwarancja prawa do wolności w sferze religii posiada swoją granicę w zakresie stosowania w postaci zapewnionych w ustawie zasadniczej wolności pozostałych obywateli Rzeczypospolitej. Dodatkowym potwierdzeniem neutralności państwa i jego instytucji względem zamieszkujących jego terytorium mniejszości jest punkt 2 art. 35, który

brzmi następująco: „Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej”. Wyżej wymieniony zapis ustawy zasadniczej uniemożliwia jednocześnie państwu faworyzowanie wszelkich instytucji wyznaniowych, zarejestrowanych na terenie Rzeczypospolitej, bez względu na liczbę przynależących do nich członków, zabezpieczając prawa mniejszości religijnych przed ewentualną hegemonią na gruncie obowiązującego prawa i praktycznej swobody spełniania przez nie praktyk, będących ekspresją ich wyznania w sferze publicznej.

Mówiąc o kwestiach konfesyjnych, wyrażających jedną z podstawowych wolności obywatelskich, jaką jest wolność sumienia i wyznania, należy wspomnieć o regulacjach prawnych, uwzględnionych w polskiej ustawie zasadniczej, związanych z funkcjonowaniem kościołów i innych związków wyznaniowych, o których mowa jest w art. 25 Konstytucji RP. Przez pojęcie „kościół” oraz „inne związki wyznaniowe” rozumie się, najogólniej rzecz ujmując, zinstytucjonalizowane formy wyznawania religii w ramach przynależności do uznanych przez państwo podmiotów wyznaniowych, posiadających osobowość prawną¹⁵. Obok art. 53 ustawy zasadniczej z 1997 r., art. 25 zawiera szereg rozwiązań prawnych w odniesieniu do zagadnienia, będącego przedmiotem niniejszego opracowania, jakim jest szeroko rozumiana wolność religijna.

Punktem wyjścia w podejmowaniu refleksji na temat roli kościołów i innych związków wyznaniowych w wypełnieniu konstytucyjnego prawa do realizacji wolności sumienia i religii w odniesieniu do zamieszkujących terytorium Rzeczypospolitej Polskiej obywateli jest stwierdzenie, zgodnie z którym „Kościół i inne związki wyznaniowe są równouprawnione” (art. 25, punkt 1 Konstytucji RP). Należy zauważyć, że jest ono w pewnym sensie pochodną punktu 1 art. 32 Konstytucji RP, w którym mowa jest o powszechnie obowiązującej zasadzie równości obywateli wobec prawa, w tym na gruncie związanym z wyznawaniem światopoglądem czy religią. Punkt 2 art. 25 Konstytucji RP z kolei podkreśla konieczność zachowania bezstronności „w sprawach religijnych, światopoglądowych i filozoficznych” przez władze publiczne w Polsce. Należy dodać, że wspomniana „bezstronność” nie polega na bierności ze strony państwa i jego odpowiednich organów w kontekście swobodnego wyrażania własnych przekonań obywateli w sferze

¹⁵ Mezglewski, *Prawo wyznaniowe*, s. 3–5.

ich konfesyjnej przynależności, ale na „zapewnieniu” owej swobody, a więc na stworzeniu odpowiednich warunków, w których omawiana wolność obywatelska mogłaby być w sposób komfortowy wyrażana i realizowana w sferze publicznej.

Warto podkreślić, że ustawa zasadnicza jasno określa wzajemne relacje pomiędzy państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi. Kryterium ich kształtowania stanowi zasada poszanowania autonomii religijnych osób prawnych oraz zasada wzajemnej niezależności pomiędzy Rzeczpospolitą a kościołami lub innymi, formalnie zarejestrowanymi związkami wyznaniowymi „każdego w swoim zakresie” (por. art. 25, punkt 3 Konstytucji RP). Należy dodać, że zarówno instytucje polskiego państwa, jak i poszczególne kościoły i inne związki wyznaniowe określa ponadto zbieżność, jeśli chodzi o realizację wpisanych w ich naturę celów. Wynikające z tego faktu założenie o podejmowaniu konstruktywnej wzajemnej kooperacji odnosi się do wspólnego, aczkolwiek z zachowaniem własnej autonomii, celu, jakim jest troska o dobro człowieka i dobro wspólne¹⁶. Wspomniana współpraca, uwzględniona w konstytucyjnym zapisie, powinna mieć miejsce tak na płaszczyźnie indywidualnej (dobro człowieka jako jednostki), jak i na wspólnotowej (dobro wspólne jako całości społeczeństwa). Warto wspomnieć, że dobro człowieka i dobro wspólne jawią się jako uniwersalne wartości, wspólne wszystkim obywatelom, bez względu na ich konfesyjną przynależność lub jej brak.

Prawne usankcjonowanie wzajemnych relacji pomiędzy polskim państwem a poszczególnymi kościołami lub związkami wyznaniowymi konkretyzuje stosunek Rzeczypospolitej do dominującego pod względem liczby przynależących członków na jej terytorium Kościoła katolickiego (określa go umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską, zwana Konkordatem, oraz ustawy)¹⁷, o czym stanowi punkt 4 art. 25 Konstytucji RP. Należy jednocześnie zauważyć, że w żadnej mierze nie dyskryminuje się także innych kościołów lub związków wyznaniowych, wręcz przeciwnie, ustawa zasadnicza uwzględnia zapis, zgodnie z którym „Stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami” (art. 25, punkt 5 Konstytucji RP). Fakt ten potwierdza, że Kościół katolicki, w świetle polskiej

¹⁶ Zob. Campanini, *Democrazia e valori*, s. 71–86.

¹⁷ J. Krukowski, *Konkordaty współczesne*, Warszawa 1995, s. 172–173.

ustawy zasadniczej z 1997 r., nie może być w żaden sposób faworyzowany przez władze publiczne w zakresie realizacji swobody uzewnętrzniania wyznawanej religii na tle innych, legalnie funkcjonujących na terytorium Rzeczypospolitej kościołów i innych związków wyznaniowych.

Niezwykle istotnym zapisem ustawy zasadniczej jest punkt 7 art. 53 Konstytucji RP, który stanowi: „Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania”. Potwierdza on dobitnie, że uzewnętrznianie własnej religii w sferze publicznej w jakiejkolwiek formie jest prawem obywatela, a w żadnych okolicznościach nie może stać się jego obowiązkiem. Takiego obowiązku nie może władza publiczna stworzyć ani na płaszczyźnie ustawy, ani rozporządzenia czy też za pomocą innych uregulowań prawnych. Fakt ten stanowi jasne potwierdzenie, że prawo do wyznawania religii, wyrażania własnego światopoglądu przynależy, w świetle Konstytucji RP z 1997 r., do jednego z podstawowych praw i wolności człowieka i obywatela. Wyznawanie i uzewnętrznianie własnego światopoglądu czy religii w świetle polskiej ustawy zasadniczej stanowi niezbywalny przywilej każdego obywatela, natomiast w żadnych okolicznościach nie może być on powodem dyskryminacji ze strony państwa, jego organów, jak i innych podmiotów prawa, zarówno ze stronu osób prawych, jak i fizycznych. Wspomniany zapis Konstytucji RP znajduje swoje potwierdzenie chociażby w obowiązujących przepisach kodeksu pracy, zakazujących jakichkolwiek form dyskryminacji, w tym przypadku, ze względu na wyznawany światopogląd czy religię pracownika.

* * *

Podsumowując rozważania na temat wolności religijnej, stanowiącej jedno z podstawowych praw człowieka i obywatela, należy zauważyć, że znalazła ona swoje miejsce w Konstytucji RP z 1997 r., przede wszystkim w art. 25 i 53. We wspomnianych artykułach zawarte zostały zapisy, gwarantujące prawo wyznawania religii i własnego światopoglądu wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej Polskiej na jej terytorium, a także określające miejsce religii w sferze publicznej. Znamienne jest szerokie potraktowanie wspomnianego zagadnienia w obrębie ustawy zasadniczej, co dobitnie potwierdza znaczenie jednej z fundamentalnych wolności obywatelskich, jaką jest „wolność sumienia i religii” (art. 53, punkt 1 Konstytucji RP). Należy podkreślić, że aktualnie obowiązująca polska Konstytucja kwestie związane z wyznaniem i światopoglądem rozpatruje jako jedne z priory-

tetowych, stanowiących integralny element powszechnie uznanych praw człowieka i obywatela. W kontekście ideologicznych polemik, związanych z samym fenomenem religii, obserwowanych we współczesnym świecie, także na gruncie polskim, podjęcie tematu obecności wolności religijnej w Konstytucji RP z 1997 r. jawi się jako tym bardziej zasadne. Należy dodać, że w materii, będącej przedmiotem niniejszego opracowania istnieje szereg potencjalnych perspektyw badawczych, dlatego też należy wyrazić nadzieję, że owo opracowanie stanie się inspiracją dla badaczy zagadnienia wolności sumienia i religii w bardziej szczegółowych aspektach, ujętych w art. 25 i 53 Konstytucji RP z 1997 r.

BIBLIOGRAFIA

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, oprac. M. Kietschke, Toruń 2018.

Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 r., red. J. Boć, Wrocław 1998.

Banaszak B., *Komentarz do art. 53*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.

Banaszkiewicz A., *Wolność wyznania i zakaz dyskryminacji z przyczyn religijnych w wiążących Polskę wielostronnych umowach międzynarodowych*, w: *Kościół i związki wyznaniowe w stosunkach międzynarodowych*, red. T. Dębowski, Wrocław 2003, s. 25–48.

Campanini G., *Democrazia e valori. Per un'etica della politica*, Roma 2007.

Hallowell J.H., *Moralne podstawy demokracji*, Warszawa 1993.

Krukowski J., *Konkordaty współczesne*, Warszawa 1995.

Krukowski J., *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000.

Mezglewski A., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011.

Misztal H., *Stosunki wyznaniowe w I Rzeczypospolitej*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 63–73.

Misztal H., *Wolność religijna*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 17–64.

Orzeszyna K., *Podstawy relacji między państwem a kościołami*, Lublin 2007.

Piechowiak M., *Wolność religijna – aspekty filozoficznoprawne*, „Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju”, 1994–1995, z. 3, s. 7–21.

Piekarski A., *Wolność sumienia i wyznania w Polsce*, Warszawa 1979.

Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (10 grudnia 1948 r.), w: *Prawo wyznaniowe*, red. W. Uruszczak, Kraków 1997.

Rynkowski M., *Państwo i Kościół w Polsce*, w: *Państwo i Kościół w krajach Unii Europejskiej*, red. G. Robbers, Wrocław 2007, s. 289–302.

Serzhanova V., Tuora-Schwierskott E., *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, 40(2018), s. 303–314.

Simon Y.R., *Filozofia rządu demokratycznego*, Kraków 1993.